

da kendisinin bir değeri bulunmadığını söylerdi. Hz. Ali'yi fazlaca sevme anlamında Şiî kabul edilmekte, ancak onun, "Melekler Muâviye'ye hakaret ettiğimi yazmamışlardır" şeklindeki sözü yaygın anlamdaki Şiîlik'le ilgisi bulunmadığını göstermektedir. İbnü'l-Esîr, Ebü Nuaym'in Şiî olduğunu söyledikten sonra kendisine bağlı Dükeyniyye denilen bir grubun bulunduğunu kaydetmektedir.

Ebü Nuaym çok fakirdi. Kendilerine hadis rivayet ettiği kişilerden (Zehebî'ye göre halifeden) bir miktar para aldığı için onu kınayanların haksız olduklarını söylemiş, evdeki on üç nüfusun yiyecek bir şeyi bulunmadığını hatırlatmıştır (Zehebî, *A^clâmü'n-nübelâ*², X, 152).

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Şalât*. Eserin birinci kısmından on beş sayfa Beyrut'ta Sâmi Haddâd'ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır (Sezgin, I, 101). 2. *Tesmiyetü me'ntehâ ileynâ mine'r-ruvât 'an Ebî Nu'aym*. Ebü Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) tarafından hazırlanan bu risâlenin Zâhiriyye Kütüphanesi'nde iki nüshası mevcuttur (Hadis, nr. 387, vr. 50^a-56^a; Mecmua, nr. 24/16, vr. 169^a-177^a).

Ebü Nuaym'in İbn Sa'd, Buhârî ve İbn Hacer gibi âlimlerin kitaplarında iktibasla buldukları *et-Târîh* adlı bir eseriyle İbnü'n-Nedîm'in sözünü ettiği *Kitâbü'l-Menâsik* ve *Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-fıkâh* adlı kitapları da bulunmakta, ayrıca bir de tefsir yazdığı kaydedilmektedir. Ebü Nuaym el-İsfahânî'nin, Fazl b. Dükeyn'den âli isnadla kendisine gelen yetmiş sekiz rivayeti bir cüzde topladığı söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400-401; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 473-474; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 118; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, II, 340; İclî, *es-Şikâat*, s. 383; İbn Ebü Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 61; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 283; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 346-357; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî — Ali Muhammed Ömer), Kahire 1399/1979, s. 109-110, 479, 481-482; a.mlf., *el-Haş'âlâ hıfzî'l-ilm*, Beyrut 1406/1986, s. 53; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 445; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 372-373; a.mlf., *A^clâmü'n-nübelâ*², X, 142-157; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 350-351; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 270-276; Hazrecî, *hulâsâtü Tezhib*, s. 308-309; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 159; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 46; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VIII, 67; Ketânî, *er-Risâletü'l-müste'trafe*, s. 46; Sezgin, *ĞAS*, I, 101; *A^cyânü's-Şi'a*, VIII, 398; Ziriklî, *el-A^clâm* (Fethullah), V, 148; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 421; Fr. Rosenthal, "Abü Nu'aym", *EJ²* (Fr.), I, 147.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ NUAYM el-CÜRCÂNİ

(أبو نعيم الجرجاني)

Ebü Nuaym Abdülmelik
b. Muhammed b. Adî
el-Cürcânî el-Esterâbâdî
(ö. 323/935)

Muhaddis ve Şâfiî fakihî.

242 (856-57) yılında Horasan bölgesinde Cürcân yakınlarındaki Esterâbâd'da doğdu. Bu sebeple Esterâbâdî diye de anılır. İlk tahsiline burada başladı. Horasan bölgesindeki âlimlerden faydalandıktan sonra ilim yolculuğuna çıktı. Irak, Hicaz, Mısır ve Cezîre'de tanınmış âlimlerden dersler aldı. Şâfiî fıkhını İmam Şâfiî'nin önde gelen talebesi Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'den öğrendi. Fakih ve muhaddis Hasan b. Muhammed ez-Zaferânî, tarihçi ve muhaddis Ömer b. Şebbe, Ali b. Harb et-Tâî, fakih Ebû Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî, kıraat âlimi ve muhaddis Abbas b. Velîd el-Beyrûtî gibi âlimlerden faydalandı. Tahsilini tamamladıktan sonra Cürcân'a yerleşerek hadis ve fıkıh okutmaya başladı. Kendisine Ebü Ali en-Nisâbü'rî, Taberânî, Cevzakî, kıraat âlimi İbn Mihrân en-Nisâbü'rî ve hadis münekkidi İbn Saîd el-Hâşimî gibi şahsiyetler talebelik ettiler.

Ebü Nuaym Horasan bölgesinde Şâfiî fıkıh sistemini, sahâbe ve tâbiîn âlimlerinin çeşitli meselelere dair görüşlerini, Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerin yanı sıra bazı âlimlerce zayıf kabul edilen mürsel ve mevkuf rivayetleri ve özellikle zayıf râvileri iyi bilmesiyle ün yapmıştır. Talebesi Ebü Ali en-Nisâbü'rî, Horasan'da İbn Huzeyme'den başka Ebü Nuaym gibi büyük bir otorite görmediğini belirtir, onun mevkuf ve mürsel rivayetleri kendilerinin Hz. Peygamber'e ulaşan merfû rivayetleri bildikleri gibi ezbere bildiğini söylerdi.

Cürcânî Zilhicce 323'te (Kasım 935) vefat etti. Bu tarih 322 olarak da zikredilmektedir.

Kaynaklarda onun fıkıha dair birçok eseri bulunduğu söylenmekteyse de zayıf râvilere dair *Kitâbü'd-Du'atâ*² adlı on cüzden ibaret kitabının dışında herhangi bir eserinin adı zikredilmemekte, bu eserinin ise günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa Ebü Nuaym'in *el-Cerh ve't-ta'dîl* adlı bir eseri daha bulunduğunu kaydederek.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehmî, *Târîhu Cürcân* (nşr. Muhammed Abdülmuîd Han), Beyrut 1407/1987, s. 276-277; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 428-429; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*², s. 115; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 214-215; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 245; Zehebî, *A^clâmü'n-nübelâ*², XIV, 541-547; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 816-818; Sübkî, *Tabakât*, II, 242; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 183; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 70-71; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 112; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 251; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 299; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 624.

MÜCTEBA UĞUR

EBÜ NUAYM el-İSFAHÂNİ

(أبو نعيم الإصفهاني)

Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh
b. İshâk el-İsfahânî
(ö. 430/1038)

*Hilyetü'l-evliyâ*² müellifi,
hadis, kelâm, tasavvuf âlimi
ve tarihçi.

Receb 336'da (Ocak - Şubat 948) İsfahan'da doğdu. Bazı kaynaklarda 330 (941-42) veya 334'te (945-46) doğduğu ileri sürülmüştür. Fars asıllı bir aileye mensuptur. Dedelerinden Mihrân, Ca'fer b. Ebü Tâlib'in torunu Abdullah b. Muâviye'nin (ö. 129/746-47) teşvikiyle İslâmiyet'i kabul etmiştir. Babasının anne tarafından dedesi olup Arûsü'z-zühhd diye meşhur olan Muhammed b. Yûsuf b. Ma'dân (ö. 184/800) İsfahan'ın meşhur sülfilerindedir. Ebü Nuaym zamanında onun zühhd mektebi hâlâ faaliyeti sürdürmekteydi. Babası Ebü Muhammed Abdullah (ö. 365/976), hadis toplamak üzere Suriye ve Irak'a seyahatler yapan bir hadis hafızıdır.

Devrin önemli ilim merkezlerinden İsfahan'da yaşayan Ebü Nuaym, sekiz yaşından itibaren Ebü's-Şeyh ve İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî gibi hadis âlimlerinden ders almaya başladı. Diğer taraftan babası İsfahan dışındaki birçok âlimden onun adına icâzet aldı. Bunlar arasında Suriyeli muhaddis Hayseme b. Süleyman, Nişâburlu Ebü'l-Abbâs el-Esam, Basralı İbn Dâse zikredilebilir. Ebü Nuaym 356 (967) yılında çıktığı ilmî seyahati sırasında Askerimükrem, Tüster, Ahvaz, Basra, Vâsıt, Kûfe, Bağdat, Mekke ve Eyle gibi ilim merkezlerine giderek buralardaki hadis âlimlerinden rivayette bulundu. Assâl, Ebü Bekir el-Ciâbî, Taberânî ve Ebü Bekir el-Katîî gibi muhaddislerden faydalandı. Suriye'ye gitme arzusunda rağmen Fâtîmîler'in sebep olduğu

EBÜ NUAYM el-İSFAHÂNÎ

karışıklıklar yüzünden buna mavaffak olamadı. Muhtemelen ikinci bir seyahatinde Cürcân ve Horasan bölgelerine giderek Esterâbâd, Cürcân ve Nîşâbur'daki âlimlerden hadis öğrendi. Ebü Nuaym, yegâne râvisi olduğu pek çok âlimden hadis nakletti ve hocalarına dair *Mu'cemü's-şüyûh* adlı bir eser kaleme aldı. Kendisinden rivayette bulunan birçok muhaddis arasında Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Sâlih el-Müezzîn, Ebü Ali el-Vahşî ve Ebü Nuaym'ın hemen bütün eserlerini rivayet eden muhaddis ve kıraat âlimi Ebü Ali el-Haddâd gibi tanınmış âlimler vardır. Uzun ömrü boyunca topladığı birçok hadisin âlî* isnadına sahip olması sebebiyle muhaddisler ondan hadis öğrenmek için İsfahan'a akın etmişlerdir.

Ebü Nuaym 20 Muharrem 430 (22 Ekim 1038) tarihinde İsfahan'da vefat etti. Kaynaklar onun büyük bir sûfî, meşhur bir muhaddis ve tarihçi olduğu hususunda birleşirler. Ancak Ebü Nuaym, bir sûfî olmaktan çok zühd ve takvâsıyla tanınan bir tasavvuf tarihçisi kabul edilmelidir. Nitekim sûfî tabakat kitaplarında kendisine yer verilmemesi de bunu gösterir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin, Ebü Nuaym'ı bazı hadis terimlerini yerli yerinde kullanmamakla itham etmesini doğru bulmayan Zehebî (*Mizânü'l-i'tidâl*, I, 111) onun hadis ilimlerini iyi bildiğini, ancak mevzû hadisleri mevzû olduğunu belirtmeksiz eserlerine almakla hata ettiğini söylemiştir. Çağdaşı ve hemşehrisi Hanbelî Ebü Abdullah İbn Mende, o devirde Hanbelîler'le Eş'arîler (Şâfiîler) arasında ileri seviyede olan mezhep taassubu sebebiyle Ebü Nuaym'ı ağır ifadelerle suçlamış, Ebü Nuaym da ona karşılık vermiştir. Bu iki âlimin birbiri hakkında kullandığı ifadeler, Zehebî gibi kendilerini takdir edenlerce de hoş karşılanmamıştır. Hanbelî âlimlerinin Ebü Nuaym'ı suçlamasında, onun kelâm ilmiyle uğraşmasının ve özellikle Eş'ariyye taraftarı olmasının rolü büyüktür. Hanbelîler'in Ebü Nuaym hakkındaki ithamları İbnü'n-Neccâr, Bağdâdî, Zehebî ve Sübkî gibi Şâfiî âlimleri tarafından cevaplandırılmıştır. Sübkî onun fıkıhla tasavvufu uzlaştırdığını, hıfz ve zabtta, rivayet ve dirayette en yüksek mertebeye çıktığını söyleyerek kendisini mübalağalı şekilde över (*Tabakât*, IV, 18).

Ebü Nuaym ile İbn Mende arasındaki tartışma, İsfahan'daki Şâfiî ve Hanbelî

hadisçilerini karşı karşıya getirmiştir. Ebü Nuaym'ın Hanbelîler'i, Kur'an ve hadislerdeki teşbihe dair ifadeleri lugat mânalarıyla anlamalarından dolayı tenkit etmesine karşılık İbn Mende Ebü Nuaym'ı dinî geleneklere bağlı olmayan bir akîdeye sahip olmakla suçlamıştır. Bu tartışma yüzünden Hanbelî mezhebine mensup talebeleri onunla ilişkilerini kesmişler ve kendisini İsfahan'daki büyük camiye sokmamışlardır. Abdülvehhâb eş-Şarânî onun İsfahan'dan da çıkarıldığını ve muhaliflerince öldürüldüğünü söyler. 420'de (1029) Gazneli Mahmud'un oğlu Mesud'un İsfahan'da adı geçen camide yaptığı katliam sırasında Ebü Nuaym'ın camide bulunmaması taraftarınca onun bir kerâmeti olarak değerlendirilmiştir.

Ebü Nuaym el-İsfahânî'nin *el-Mu'tekâd* (*el-İ'tikâd*), *eş-Şifât*, *Teşbîtü'l-imâme*, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, *Şifâtü'l-cenne*, *el-Fiten*, *Zikrû'l-Mehdî* ve *nü'ütüh*, *er-Red'ale'l-Lafziyye ve'l-Hulûliyye* gibi eserlerinin bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak kelâmı ilgilidir. Bunlardan bazıları günümüze ulaşmıştır. İncelenen eserlerinden, onun kelâmı ilgili özgün görüşlere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Eserlerine aldığı rivayetler konusunda titizlik göstermemesi sebebiyle çeşitli itikadî mezhep mensupları bu eserlerde Ebü Nuaym'ın kendi görüşlerine meylettğini gösteren örnekler bulabilmişlerdir. Nitekim Zehebî, Sübkî ve İbnü'n-Neccâr gibi Eş'arî âlimleri onu kendi mezheplerinden saydıkları için Şîî ve Hanbelî müelliflerin ithamlarına karşı savunmuşlardır. Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir Ebü Nuaym'ı Eş'arî tabakatı içinde sayarken (*Tebî'nü kezibü'l-müfterî*, s. 246) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de Eş'arîliğe meyli olduğunu kaydeder (*el-Muntazam*, XV, 268; XVI, 134). Takıyyüddin İbn Teymiyye ise Ebü Nuaym'ın İbn Mende ile yaptığı Kur'an'ın lafzî konusundaki tartışmada tilâvetin mahlûk olduğu görüşünü savunduğunu ve bu hususta *er-Red'ale'l-Lafziyye ve'l-Hulûliyye* adlı eseri yazarak Selef'e ve selefî görüşleri savunan İbn Mende'ye karşı çıktığını belirtir (*Muvâfaqatü şahîhi'l-menkül*, I, 160).

Öte yandan bazı Selefî müellifler Ebü Nuaym'ın Selef yanlısı olduğunu savunmuşlardır. Meselâ İbn Teymiyye, *Muvâfaqat*'taki görüşünün aksine *Mecmû'ü fetâvâ*'sında onun Ahmed b. Hanbel ta-

raftarı olduğunu, "Bizim yolumuz kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmete tâbi olan Selef yoludur" dediğini, sıfatlar konusunda Selef'in görüşlerine benzer düşünceler taşıdığını nakleder. Ebü Nuaym'ın lafzî konusunda söylediklerinin İmam Ahmed'in görüşlerine ters düşmediğini belirten İbn Teymiyye onun kitabının *er-Red'ale'l-Hurûfiyyeti'l-Hulûliyye*, İbn Mende'nin eserinin ise *er-Red'ale'l-Lafziyye* adını taşıdığını, her ikisinin de sıfatları inkâr edenleri hedef aldıklarını belirtir (*Mecmû'ü fetâvâ*, V, 190; XII, 209). İbn Mende'nin *Kitâbü'l-İmân*'ını neşreden Ali b. Muhammed el-Fakîhî, Ebü Nuaym ile İbn Mende arasındaki ihtilâfî benzer bir yaklaşımla açıklar. Ona göre İbn Mende tilâvet ile metlûvvü (Kur'an) kasteder ve onu yaratılmamış kabul eder. Ebü Nuaym'ın ise tilâvetten, okuyan kişiden çıkan sesi kastettiğini ve bu sesi mahlûk saydığını, böylece aslında her ikisinin de aynı görüşü savunduklarını ve Selef'e bağlı kaldıklarını söyler (*Kitâbü'l-İmân*, I, 47-48).

Şifâtü'l-cenne gibi eserlerinde konulara yaklaşım biçimiyle Zehebî ve Süyûtî'nin onun *el-İ'tikâd* ve *eş-Şifât* adlı eserlerinden yaptıkları iktibaslar dikkate alınarak Ebü Nuaym'ın Selefî bir eğilim taşıdığını söylemek mümkündür. Onun Şîî olduğunu söyleyen Mirza Muhammed Bâkır el-İsfahânî ve İbn Şehrâşüb gibi Şîî müellifleri ise iddialarına delil olarak bazı eserlerinde, özellikle *Hilyetü'l-evliyâ*'da Hz. Ali hakkında yer alan rivayetlerle *Mâ nezele mine'l-Kur'ân fî Emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib*, *Kitâbü Menkabeti'l-mu'tahharîn*, *Zikrû'l-Mehdî* ve *nü'ütüh* gibi eserlerini göstermektedirler. Ancak bunlar onun Şî'a'ya nisbeti için yeterli sebepler değildir. Zira Ebü Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ*'da, duyduğu bütün rivayetleri naklettiğini ve bunlar arasında pek çok zayıf, hatta uydurma rivayetlerin bulunduğunu Sünnî âlimlerin yanı sıra Şîî âlimler de kabul ederler (İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, VII, 52). Ebü Nuaym *Teşbîtü'l-imâme*, *Ma'rîfetü's-şahâbe* gibi eserlerinde *Hilye*'dekinin aksine haberleri açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca *Teşbîtü'l-imâme* adlı kitabında (s. 45-53) ashaba ta'neden Şî'a'yı tenkit etmiştir. Ebü Nuaym'a ait olduğu söylenen *Mâ nezele mine'l-Kur'ân fî Emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib* adlı eser ise sadece Şîî yazarlarca ona nisbet edilmekte olup Şî'a dışındaki kaynaklarda onun böyle bir

eser yazdığından söz edilmemektedir. Bu sebeple söz konusu eserin Ebû Nuaym'a ait olması ve dolayısıyla onun Şîa'ya nisbeti mümkün görünmemektedir (Zerrinküb, s. 186).

Eserleri. 1. *Hilyetü'l-evliyâ*^{2*} ve *taba-kâtü'l-asfiyâ*². 800 kadar sûfi ve zâhidin biyografisini büyük ölçüde kronolojik sırayla, zaman zaman da faziletlerine göre ele almaktadır. Aşere-i mübeşşere ile başlayan eser diğer zâhid sahâbiler, ehl-i Suffe, tâbiin ve tebeü't-tâbiin nesilleriyle müellifin zamanına kadar yaşayan zâhidleri ihtiva etmektedir (I-X, Kahire 1351-1357/1932-1938). 2. *Delâ'ilü'n-nübüvve*^{*}. Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek maksadıyla yazılan ve bu konuda delil sayılabilecek hârikülâde olaylarla ilgili rivayetleri bir araya getiren eser ilk olarak Haydarâbâd'da (1320), daha sonra da Halep'te (1397/1977) yayımlanmıştır. 3. *Zikru aḥbâri İṣbahân. Târîhu İṣbahân* adıyla da tanınan eser, İsfahan'a dair daha sonra yazılan kitaplara kaynak teşkil etmiştir. Eserin giriş kısmında, Arap olmayan milletlerin ve bilhassa İranlılar'ın faziletleri hakkında hadis diye rivayet edilen çeşitli sözlerle İsfahan'ın kuruluşuna, fetihine ve özelliklerine dair bilgiler verilmekte, ardından başta muhaddisler olmak üzere bu şehre mensup din âlimleri alfabetik sırayla ele alınmaktadır. Bir âlimin hangi tarihte İsfahan'a geldiği, oradan ne zaman ayrıldığı, ne zaman vefat ettiği gibi bilgiler özellikle kaydedilmektedir. Eser iki cilt halinde önce Sven Dederling (Leiden 1931-1934), daha sonra da Seyyid Kisrevî Hasan (Beirut 1990) tarafından neşredilmiştir. 4. *Ma'rifetü's-şahâbe*. Giriş mahiyetinde olmak üzere bazı sahâbe grupları ve sahâbenin değeri hakkında bilgi verildikten sonra aşere-i mübeşşere ve adı Muhammed olan ashapla esere başlanmakta, ardından diğer sahâbilerin biyografileri alfabetik sırayla verilmektedir. Eserin tamamı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde iki cilt halinde mevcuttur (III, Ahmed, nr. 497, I. cilt 353 varak, II. cilt 367 varak). Son kısmının Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 1527) bulunduğu dair bilgi ise yanlış olup bu numarada müellifin *Hilyetü'l-evliyâ*'sı kayıtlıdır. Cemmâli diye tanınan Abdülganî el-Makdisî, bu eseri tenkit etmek için *Tebyinü'l-işâbe li-evhâmin ḥaşa-let li-Ebî Nu'aym fi Ma'rifetü's-şahâbe* adlı bir eser kaleme almıştır. *Ma'rifetü's-şahâbe*, Topkapı nüshası ile di-

ğer bazı eksik nüshaları esas alınarak Muhammed Râdî b. Hâc Osman tarafından yayımlanmıştır (I-III, Medine - Riyad 1408/1988). 5. *Kitâbü'd-Du'afâ*². İbn Hacer el-Askalânî'nin dediği gibi müellif bu kitabı *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim* adlı eserine mukadime olarak yazmış, orada geçen ve muhtelif âlimler tarafından tenkit edilen 289 zayıf râvinin durumunu belirtmiştir. Eser Fâruk Hamâde tarafından yayımlanmıştır (Dârülbeyzâ 1405/1984). 6. *Şifâtü'l-cenne*. Cennet ve cennet hayatıyla ilgili 454 hadisin bir araya getirildiği eseri Ali Rîzâ Abdullah tahkik ederek iki cilt halinde neşretmiştir (Dımaşk 1407-1408/1987-1988; Beirut 1988). 7. *Faziletü'l-'âdilîn*. Adaletle ve âdil kimselerle ilgili sahih, zayıf ve mevzû otuz yedi hadisi ihtiva eden bu risâledeki rivayetler Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî tarafından *Taḥricü eḥâdisi'l-'âdilîn* adıyla değerlendirilmiş, eseri Meshûr Hasan Mahmûd Selmân tahkik ederek yayımlamıştır (Amman 1408/1988). Neşre esas alınan nüshanın sonunda bulunan ve Ebû Nuaym'ın rivayeti olmayan aynı konudaki sekiz hadis de risâle ile birlikte basılmıştır. 8. *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim*. Türkiye (Bursa), Mısır, Suriye ve İngiltere'de nüshaları bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL*, I, 446; *Suppl.*, I, 617). Ebû Nuaym'ın ayrıca Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'leri ve İbn Huzeyme'nin *et-Tevḥîd*'i üzerine de müstahrecleri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. 9. *Kitâbü Tıbbi'n-nebî*. Hz. Peygamber'in tıpla ilgili tavsiye ve uygulamalarına dair rivayetleri ihtiva eden eserin Antalya (Akseki Yeğen Mehmet Paşa, nr. 200, 198 varak) ve Adana (İl Halk, nr. 1156, 35 varak) kütüphanelerinde birer nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde de (Kadızaâde Mehmed, nr. 349, 107 varak) bir Türkçe tercümesi bulunmaktadır (eserin diğer nüshaları ve muhtasarları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 445-446; *Suppl.*, I, 617). 10. *Teşbitü'l-imâme ve tertibü'l-ḥilâfe. el-İmâme ve el-İmâme ve'r-red 'ale'r-Râfiâ* adlarıyla da anılmaktadır. Ebû Nuaym, çeşitli fırkaların imâmet konusundaki siyasî tercihlerine delil olmak üzere en faziletli sahâbîyi tesbite çalışırken ihtilâfa düştüklerini, kendisinin bu ihtilâfı gidermek maksadıyla bu eseri kaleme aldığını söyler. Ashabın faziletine dair âyetleri zikrettikten sonra başta dört halife olmak üzere çeşitli sahâbilerin faziletlerine dair hadisleri nakleder. 225 rivayetin yer aldığı eseri İb-

râhim Ali et-Tihâmî, Köprülü Kütüphanesi'ndeki (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1617, 48 varak) yegâne nüshasına dayanarak neşretmiştir (Beirut 1497/1986). 11. *Kitâbü'l-Erba'in 'alâ mezhebi'l-mütehaḥḳikîn mine's-Şûfiyye*. Tasavvuf ehlinin ahlâk ve davranışlarına esas teşkil eden kırk hadisi içeren eser Bedr Abdullâh el-Bedr tarafından yayımlanmıştır (Beirut 1414/1993). 12. *Fezâ'ilü'l-ḥulefâ'i'l-erba'a ve ğayrihim*. Köprülü Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 40, vr. 233-251). 13. *Câmi'u ed'iyyeti'n-nebî*. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Çorlulu Ali Paşa, nr. 284/2, vr. 62-133). 14. *el-Emâlî*. İki mecliste imlâ ettiği bazı rivayetlerini ihtiva eden eser Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 252, vr. 9-10, 83-86). 15. *el-Müntehab min Kitâbi's-Şu'arâ*². Abdülazîz b. Nâsir el-Mâni tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1982). 16. *Cüz' min kitâbi Riyâzeti'l-ebdân*. Günümüze ulaşmayan *Riyâzeti'l-ebdân* adlı kendi eserinin bir bölümü olup basılmıştır (Riyad 1408/1988). 17. *en-Nürü'l-müşte'al min kitâbi Mâ nezele mine'l-Ḳur'ân fi 'Alî 'aleyhi's-selâm*. Ebû Nuaym'a nisbet edilen *Mâ nezele mine'l-Ḳur'ân* adlı eserden Muhammed Bâkır el-Mahmûdî tarafından toplanıp tertip edilmiştir (Tahran 1406/1986).

Kaynaklarda Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin şu kitaplarından da söz edilmektedir: *Mu'cemü's-şüyûḥ*, *Kitâb fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, *Tesmiyetü aşâbî 'Alî ve'bni Mes'ûd*, *Riyâzeti'l-müte'allimîn*, *el-Mu'tekad*, *el-Mesâcid*, *Zikrül-Mehdî ve nü'ütüh*, *eş-Şifât*, *Ḳurbânü'l-mütâḳin fi enne's-şalâte ḳurretü 'ayni'l-'âbidîn*, *Erba'üne ḥadîsen 'alâ mezhebi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *el-Evâ'il*, *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, *es-Sü'dâl*, *Menâḳibü's-Şâfi'i*, *Teşbitü'r-rü'yâ*, *el-Müselâṭ*, *Müsnedü 'Abdillâh b. Dînâr el-'Adevî*, *Cüz' fi men yüknâ bi-Ebî Rebî'a*, *el-Muḥibbîn ma'a'l-maḥbûbîn*. Brockelmann, Ebû Nuaym'a nisbet edilen *Kitâbü'l-Emvâl*'in (Kahire 1337) ona aidiyetinin şüpheli olduğunu söylemektedir (*GAL Suppl.*, I, 617).

Ebû Nuaym'ın biyografisini Ebû Tâhir es-Silefî *Aḥbâru Ebî Nu'aym* (Zehebî, *A'âmü'n-nübelâ*², XVII, 458), Abdülhafız Ali el-Karenî de *el-Hâfız Ebû Nu'aym el-İsfahânî el-fâkih el-muḥaddîs eş-şûfi el-müverriḥ* (Kahire 1987) adlı eserlerinde kaleme almışlardır.

EBÜ NUAYM el-İŞFAHÂNÎ

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym, *Zıkrü aḥbârî İşbahân* (nşr. S. Dederling), Leiden 1931-34, I-II; a.m.f., *Teşbütü'l-imâme*, Beyrut 1986, s. 45-53; İbn Mende, *Kitâbü'l-İmân* (nşr. Ali b. Muhammed el-Fakihî), Beyrut 1406/1985, nâşirin mukaddimesi, I, 47-48; İbn Asâkir, *Tebyñtũ kezibî'l-müfterî*, s. 246-247; İbn Şehrâşüb, *Me'âlimü'l-ulemâ* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1355/1936, s. 21; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XV, 268; XI, 134; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 91-92; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, V, 190; XII, 209; a.m.f., *Minhâcũ's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986; VII, 52; a.m.f., *Muvâfakatũ şahihî'l-menkũl* (Minhâcũ's-sünne kenarında), Kahire 1321, I, 160; Zehebî, *Mizânũ'l-i'tidâl*, I, 111; a.m.f., *Tezkiretũ'l-huffâz*, III, 175-179; a.m.f., *A'âmũ'n-nübelâ*, IX, 125-126; XVI, 281-282; XVII, 32, 453-464; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 81-84; Sübkî, *Ṭabaḳât*, IV, 18-25; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 45; İbnü'l-Cezerî, *Ġayetũ'n-nihâye*, I, 71; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümũ'z-zâhire*, IV, 59; Şa'rânî, *eṭ-Ṭabaḳât*, Kahire 1315, I, 51; *Keşfü'z-zunûn*, I, 53, 938; II, 1276, 1279, 1411, 1422, 1433, 1465; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 245; Hânsârî, *Rauzâtũ'l-cennât*, Tahran 1390, I, 272-275; Erbilî, *Keşfü'l-gümme* (nşr. S. E. Miyâneçî), Tebriz 1381/1961-62, III, 368-378; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 562; Abdülhüseyn Zerrinküb, *Cüstücdü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 186; Brockelmann, *GAL*, I, 445-446; *Suppl.*, I, 616-617; a.m.f., "Ebû Nuaym", *İA*, IV, 41; Abdülemir Selim, "Berresi-yi İcmâli-yi Kitâb-ı Zıkrü aḥbârî İşfahân", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulâm-i İnsânî*, XXVI/110, Tebriz 1353 hş., s. 197-212; Muhammed es-Sabbâğ, "Ebû Nu'aym, ḫayâtühü ve kitâbühü'l-Hilye", *Eḍvâ'ü's-ser'â*, VII, Riyad 1396, s. 263-306; J. Pedersen, "Abû Nu'aym al-İşfahânî", *EI*² (İng.), I, 142-143; W. Madelung, "Abû No'aym al-Eşfahânî", *EI*, I, 354-355.

OSMAN TÜRER

EBÜ NÜMEY

(أبو نُمَيْ)

Muhammed b. Berekât
b. Muhammed el-Hasenî
(ö. 992/1584)

Mekke emiri.

Şerif II. Berekât'ın oğlu olup 9 Zilhicce 911'de (3 Mayıs 1506) doğdu. Sekiz yaşında iken babası tarafından Mısır'a gönderildi. Memlûk Sultanı Kansu Gavri onu Hicaz ve Yenbû hâkimi olarak tanıyıp babası ile müşterek emirlik yapmak üzere kendisine şeriflik berati verdi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra emirliklerini tasdik ettirmek ve itaatlerini bildirmek üzere Kahire'ye gitti. Bazı kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim Kahire'de iken Mekke ve civarının zaptı için asker yollamayı düşünmüştü. O sırada Kahire'de sürgünde bulunan eski

Mekke kadısı Selâhaddin İbnü's-Suûd bunu duyunca padişaha, Mekke şerifinin zaten bağlılık arzedeceğini, bu sebeple asker sevkine lüzum olmadığını bildirmiş, sultandan gerekli teminatı aldıktan sonra da Mekke Emîri Berekât'a haber yollayarak oğlunu itaat ve bağlılık sunmak üzere Yavuz Sultan Selim'e göndermesini istemişti (Seyyid Ahmed b. Zeynî, s. 50).

İbn İyâs'a göre 15 Cemâziyelâhir 923'te (5 Temmuz 1517; Haydar Çelebi'ye göre 13 Cemâziyelâhir / 3 Temmuz) Kahire'ye gelen Ebû Nümeý 6 Temmuz'da divana davet edildi; burada babasının hediyelelerini, Kâbe'nin anahtarlarını ve bazı mukaddes emanetleri sunarak padişaha bağlılık bildirdi. Kendisine büyük hürmet gösterildi. 12 Temmuz'da tekrar padişahın huzuruna çıkıp el öptükten ve hil'at giydirildikten sonra Mekke'ye dönmesine izin verildi. Yavuz Sultan Selim emirlik sembolü olarak Şerif Berekât'a götürülmek üzere berat ve hil'at vermiş, Haremeyn ahalisine dağıtılmak için de 200.000 altın ve bol miktarda zahire yollamış, ayrıca Kansu Gavri tarafından Kahire'de hapsedilen bazı Mekke ileri gelenlerini serbest bırakıp Ebû Nümeý ile birlikte geri dönmelerini sağlamıştı. Böylece Hicaz Osmanlı idaresine girdiği gibi Osmanlı padişahları da "hâdimü'l-Haremeyn" sıfatıyla anılmaya başladılar (Kutbüddin Mekki, s. 24-26; Hacı Âli b. Halîl, vr. 9^{a-b}).

Ebû Nümeý, müşterek emirlik yaptığı babasının ölümü üzerine 1525'te tek başına emir oldu ve kendisine Kanûnî Sultan Süleyman tarafından emirlik berati gönderildi. Onun uzun süren emirlik dö-

nemi bazı meselelere rağmen Osmanlı idaresinin yerleşme devresini teşkil etti. Emirliği döneminde çıkan olaylar Yemen meselesi, çeşitli isyanlar, hac kafileleriyle ilgili hususlar, bölgedeki bazı Osmanlı idarecileri ve askerleriyle olan anlaşmazlıklar çerçevesinde şekillendiyse de ciddi bir tırmanma eğilimi göstermeden yatıştırdı. Ebû Nümeý, önce bölgede büyük şöhrete sahip Selman Reis ile Cidde İskeleyi gelirleri yüzünden anlaşmazlığa düştü. Daha sonra 944'te (1537) Yemen'de Kızıldeniz kıyısındaki Cazan'a yürüyüp burayı kendisine bağladı. Fakat o sırada Hint seferinden dönen Hadım Süleyman Paşa Yemen'in zaptı sırasında Cazan'ı kendi kontrolü altına aldı ve emîrin adamını buradan uzaklaştırdı.

Hac için Mekke'ye gelen Süleyman Paşa ile iyi geçinmeye dikkat eden Ebû Nümeý, oğlu Ahmed'i İstanbul'a götürmesi için ona ricada bulundu. Şerif Ahmed İstanbul'da büyük ilgi gördü; bizzat padişah tarafından kabul edildi ve kendisine babası ile müşterek olarak Mekke emirliği berati verildi. Ebû Nümeý 1540'ta Şam emir-i hacı Hüseyin Bey ile Şam hacılarının bazı eşyalarının Mekke'de çalınması üzerine çıkan olaylar yüzünden anlaşmazlığa düştüyse de, Süleyman Paşa'nın raporuna göre, Ebû Nümeý ve oğlu Emîr Ahmed, bu anlaşmazlığı ve olayları şahsî gayretleriyle yatıştırmışlardı (TSMA, nr. E 6607/2). 1541'de, Süveyş'te bulunan Osmanlı donanmasını hedef alarak Kızıldeniz'e giren ve başarı gösteremeyen Portekizliler'in Cidde yakınlarında Ebiddevâir'e asker çıkarmaları üzerine Ebû Nümeý Cidde beyi ile birlikte

Ebû Nümeý'in
Kanûnî
Sultan
Süleyman'a
gönderdiği
Türkçe
mektubu
ve imzası
(TSMA,
nr. E. 11.701/42)

